

Yapılı Çevrede Görünmeyen Riskler: Mekânsal Adalet ve Afet Dayanıklılığı İlişkisi

Betül Tağ

MAKALENİN ADI **Yapılı Çevrede Görünmeyen Riskler: Mekânsal Adalet ve Afet Dayanıklılığı İlişkisi**
Invisible Risks in the Built Environment: The Relationship Between Spatial Justice and Disaster Resilience

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-4 (128), 68-77**

MAKALENİN YAZARI **Betül Tağ**, Ar. Gör., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **14.05.2025**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **04.09.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **betul.tag@yeniyuzuil.edu.tr**

ORCID **0000-0002-2768-5084**

Öz Bu makale, afet risklerinin yalnızca fiziksel tehlikelerle değil, toplumsal eşitsizlik ve mekânsal adaletsizliklerle iç içe geçtiği varsayımından hareketle görünmeyen riskleri tartışmaktadır. Literatüre dayalı nitel içerik ve kavramsal analiz yöntemiyle, literatürde yer alan saha çalışmaları incelenmiştir. Sosyal kırılganlık, şehir hakkı, mekânsal adalet ve dirençlilik kavramları üzerinden yapılan çözümleme, afet kaynaklı eşitsizliklerin nasıl derinleştiğini göstermektedir. Çalışma, afet yönetiminde adalet temelli bir bakış açısı sunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER Sosyal kırılganlık, mekânsal adalet, şehir hakkı, afet dayanıklılığı, görünmeyen risk.

 OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1 Giriş Görünmeyen Risklere Kavramsal Bakış

Yapılı çevrede risk kavramı, 20. yüzyıl ortalarından itibaren teknik ve mühendislik odaklı bir anlayışla ele alınmış; ölçülebilir ve modellenebilir bir olgu olarak görülmüştür (Alexander, 2000). Ancak kentler yalnızca fiziksel yapılardan değil, toplumsal ilişkiler, güç dengeleri ve hizmet ağlarının şekillendirdiği karmaşık sistemlerden oluşur (Harvey, 2008; Lefebvre, 1991). Dolayısıyla riski yalnızca fiziksel önlemlerle açıklamak, kentsel yapının çok katmanlı doğasını göz ardı eder.

Risk, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal eşitsizliklerden beslenir. Sosyal ve ekonomik farklılıklar afetlerin etkisini derinleştirir, çoğu durumda afetler bu eşitsizliklerle birleşerek çoklu krizlere dönüşür (Amegavi vd., 2025; Birkmann, 2006; Pelling, 2011; UNDRR, 2025; Wisner vd., 2004). Altyapı eksiklikleri, barınma güvencesizliği ve hizmet yoksunluğu hem krizin nedeni hem de sonucudur. Dahası, afet sonrası müdahaleler kimi zaman sermaye odaklı kentsel dönüşüm projelerine zemin hazırlayarak dezavantajlı toplulukları daha da dışlamakta ve mekânsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Alexander, 2005; Lees, 2008). Böylece afet, mekânın yeniden dağıtımında adaletsizlikleri kalıcılaştıran bir araç haline gelir.

Hassas toplulukların düşük maliyetli ve yüksek riskli bölgelerde yaşamaya zorlanması, afet riskini sosyal çözülme ve mekânsal dışlanmayla iç içe geçen

çok boyutlu bir soruna dönüştürür (Norris vd., 2008; Yiftachel, 2009). Bu süreç, Lefebvre'in (1996) tanımladığı "şehir hakkı"nın—barınma, güvenlik, hizmetlere erişim ve karar süreçlerine katılım hakkının—kırılgan gruplar açısından giderek daralmasına yol açar (Brenner ve Theodore, 2002). Böylelikle afet riski, yalnızca doğal ya da teknik bir tehdit değil; aynı zamanda sosyal adaletin sınırlarını zorlayan yapısal bir mesele olarak karşımıza çıkar.

Bu makale riski yalnızca fiziksel tehditlerle değil, sosyal, mekânsal ve yönetsel eşitsizliklerle iç içe geçmiş bir olgu olarak ele almaktadır. Çalışma şu sorulara odaklanır: Afet riski kentlerde sosyal ve mekânsal eşitsizliklerin ürünü olarak nasıl şekillenmektedir? Görünmeyen riskler adalet temelli bir yaklaşımla nasıl görünür kılınabilir?

Bu çalışma, alana üç temel katkı sunmaktadır:

- Sosyal kırılganlık, mekânsal adalet, şehir hakkı ve afet dayanıklılığı kavramlarını bütüncül bir kırılganlık modeli içinde ilişkilendirir.
- Nitel içerik çözümlemesi ile kavramsal analizi birlikte kullanarak görünmeyen riskleri incelemede yenilikçi bir yöntem önerir.
- Türkiye'deki güncel örnekler üzerinden eşitsizlikleri azaltmaya yönelik öneriler geliştirir.

Makale, ikinci bölümde yöntemi, üçüncü bölümde kuramsal çerçeveyi, dördüncü bölümde görünmeyen risklerin yapısal kaynaklarını, beşinci bölümde afet sonrası eşitsizlikleri tartışmakta ve son bölümde adalet temelli öneriler sunulmaktadır.

SAĞ ÜSTTE Kırılganlık alanları ile afet sonrası eşitsizlikler arasındaki yönetsel bağlantı (Yazar tarafından hazırlanmıştır) (Tablo 1).

2. Yöntem

Araştırma, nitel bir yaklaşımla yürütülmüş; sosyal kırılma, mekânsal adalet, şehir hakkı ve afet dayanıklılığı kavramları hem kuramsal tartışmalar hem de ikincil saha verileri üzerinden incelenmiştir. Çalışmada nitel içerik çözümlemesi tekrarlayan temaları ortaya çıkarmış, kavramsal analiz bu temaları kuramsal çerçeveye ilişkilendirmiştir.

Araştırmada üç tür ikincil veri kaynağı kullanılmıştır:

- Uluslararası raporlar ve literatür: Sendai Çerçevesi, “United Nations Office for Disaster Risk Reduction” raporları ile Cutter, Birkmann ve Wisner gibi yazarların çalışmaları, kavramların teorik zeminini oluşturmuştur.
- Kuramsal metinler: Lefebvre, Soja ve Harvey’in çalışmaları, özellikle şehir hakkı, mekânsal adalet ve toplumsal ilişkiler üzerinden vaka analizlerini yorumlamak için analitik araçlar olarak kullanılmıştır.

• Yerel belgeler ve saha araştırmaları: İstanbul’daki kentsel dönüşüm projeleri (Ör. Fikirtepe, Sulukule), Hatay’da deprem sonrası rezerv alan politikaları ve Kahramanmaraş’ta yeniden inşaat süreçlerine ve diğer alanlara ilişkin raporlar, medya içerikleri ve akademik saha araştırmaları incelenmiştir. Vaka çalışmaları, afet riski gerekçesiyle müdahale edilen ya da mekânsal kararlarla kırılmanın derinleştiği örnekler arasından seçilmiştir. Bu seçim, kırılma yapılarının farklı coğrafyalarda nasıl üretildiğini göstermeyi ve kavramsal çerçevenin işlevselliğini sınamayı amaçlamaktadır.

Çalışmada üç temel yapısal kırılma alanı (barınma hakkı, hizmetlere erişim, sosyal sermaye) kavramsal çerçeveden türetilmiştir. Bu temalar, afet sonrası eşitsizliklerin gözlemlendiği üç temel süreçle ilişkilendirilmiştir:

- Barınma hakkı → afet sonrası göç ve temsiliyet dinamikleriyle bağlantılıdır. Yerinden edilme, geçici barınma ve yeniden inşaat süreçleri, barınma hakkı ihlallerinin doğrudan yansımaları olarak değerlendirilmiştir.
- Hizmetlere erişim → afet sonrası sosyal destek sistemlerinin kapsayıcılığı ile ilişkilendirilmiştir. Altyapı ve hizmet yoksunluğu, yardım ve sosyal

Kırılma Alanı	Afet Sonrası Süreç	Analiz Teması
Barınma hakkı	Göç ve temsiliyet	Yerinden edilme, geçici barınma, temsil eksikliği
Hizmetlere erişim	Sosyal destek hizmetleri	Yardım ve hizmetlere erişimde adaletsizlik
Sosyal sermaye	Mekânsal ayrışma	Komşuluk ilişkilerinin çözülmesi, dayanışma kaybı

hizmetlere erişimde yeniden üretilen eşitsizlikler aracılığıyla analiz edilmiştir.

• Sosyal sermaye → afet sonrası mekânsal ayrışma ve topluluk dayanışmasıyla ilişkilendirilmiştir. Kentsel dönüşüm ve yeniden yerleşim politikalarının komşuluk bağları üzerindeki etkileri bu bağlamda incelenmiştir.

Böylelikle yöntemsel olarak, kavramsal çerçevede belirlenen üç kırılma alanı, afet sonrası süreçlerde gözlemlenen üç toplumsal eşitsizlik alanıyla sistematik olarak eşleştirilmiştir (Tablo 1).

3. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmada afet riskini çözümlenmek için dört temel kavram ele alınmaktadır: sosyal kırılma, mekânsal adalet, şehir hakkı ve afet dayanıklılığı. Bu kavramlar afetlerin sonuçlarını ve bu sonuçların kent mekânında nasıl üretildiğini ve hangi mekanizmalarla görünmez kıldığını anlamak açısından belirleyicidir. Literatürde afetlerle ilişkili olarak gelişen bu kavramlar, toplumsal eşitsizliklerin, dışlanmanın ve yönetsel boşlukların risk üzerindeki etkilerini açığa çıkarmada yol gösterici birer araç olarak görülmektedir. Makale bu nedenle söz konusu dört kavramı hem kuramsal tartışma hem de analiz sürecinin temel dayanak noktaları olarak kullanmaktadır. İzleyen alt bölümlerde her kavram ayrı başlık altında ele alınmakta ve aralarındaki ilişkiler tartışılmaktadır.

3.1. Sosyal Kırılma

Afet riski, fiziksel tehlikelerin varlığı ve toplumsal yapıların bu tehlikelere karşı ne kadar savunmasız olduğu ile belirlenir. Sosyal kırılma kavramı, afet riskinin bireylerin ve toplulukların içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve mekânsal koşullarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (Cutter vd., 2003; Wisner vd., 2004).

Dolayısıyla afetlerin etkisi, yalnızca maruziyetin derecesine değil, aynı zamanda bu maruziyetin toplumsal ve kurumsal yapılar tarafından nasıl şekillendirildiğine bağlıdır.

Sosyal kırılma, dört temel boyut üzerinden analiz edilir: Maruz kalma, hassasiyet, adapte olma kapasitesi ve kesişimsellik.

Maruz Kalma: Kimin fiziksel tehlikelere daha çok maruz kaldığı coğrafi konumun yanı sıra kent içindeki mekânsal dağılım, yapı stokunun niteliği ve altyapı kapasitesiyle belirlenir. Müdahale kapasitesinin düşük olduğu bölgelerde bu koşullar afet etkilerini derinleştirir (Moroz ve Thieken, 2024; Wisner vd., 2004).

Hassasiyet: Aynı tehdide maruz kalan bireyler, sosyal ve ekonomik koşullarına göre farklı düzeylerde etkilenir. Yaşlılar, engelliler, göçmenler, düşük gelirli topluluklar ve kadınlar; eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal ağlara erişimdeki sınırlılıklar nedeniyle afetlerden daha ağır biçimde etkilenir (Adger, 2006).

Adapte Olma Kapasitesi:

Afet sonrası toparlanma, bireysel kaynaklar kadar kurumsal destek mekanizmalarına da bağlıdır. Gelir düzeyi yüksek gruplar hızlı bir iyileşme sağlayabilirken, düşük gelirli ve güvencesiz topluluklar uzun vadeli mağduriyetler yaşar (Birkmann vd., 2013; Builes-Jaramillo vd., 2025).

Kesişimsellik: Kırılma, tekil göstergelerle açıklanamaz; farklı kimliklerin ve dezavantajların kesişiminden kaynaklanır. Örneğin, düşük gelirli göçmen bir kadın, cinsiyet, sınıf, etnik kimlik ve dil bariyerlerinin birleşimi nedeniyle çoklu dışlanma riskiyle karşı karşıya kalabilir (Crenshaw, 1991; Kaijser ve Kronsell, 2014). Bu çoklu dezavantajlar, bireylerin güven ilişkilerine ve sosyal ağlara erişimini de şekillendirmektedir. Güncel çalışmalar, kesişimsel

ÜSTTE Sulukule'de gerçekleştirilen kentsel dönüşüm: 2007/2011 ("Gebzededen bir işçi", 2011). (Görsel 1).

Kastamonu Bozkurt'ta yaşanan sel felaketi 2021 (Uludağ, 2021) (Görsel 2).

3.2. Mekânsal Adalet

Mekânsal adalet, kentsel kaynakların, hizmetlerin ve altyapının toplumsal gruplar arasında adil dağıtılmasını ve kent mekânının tüm bireyler için eşit yaşanabilirlik sunmasını ifade eder (Soja, 2010). Mekân, toplumsal ilişkiler, iktidar yapıları ve karar süreçleriyle şekillenir (Harvey, 2008; Massey, 2005). Bu nedenle mekânsal adalet, kimin nerede yaşayacağına, hangi hizmetlere erişeceğine ve hangi toplulukların karar mekanizmalarına dâhil edileceğine dair yapısal eşitsizlikleri sorgular (Fainstein, 2010).

Afet riski bu bağlamda yalnızca doğal tehlikelerin değil, toplumsal pratiklerin ve yönetim süreçlerinin ürettiği mekânsal eşitsizliklerin de bir sonucudur (Dean, 1998; Giddens, 2003; Soja, 2010). Bu eşitsizlikler, hizmet ve altyapı yetersizlikleriyle birleştiğinde belirli bölgelerde risk yoğunlaşır; kırılabilir topluluklar afetlerden daha ağır etkilenir (Cutter vd., 2003; Moroz ve Thieken, 2024).

Mekânsal adaletin ihlali, sadece kaynakların eşitsiz dağılımıyla değil, aynı zamanda planlama kararlarındaki temsil ve katılım eksiklikleriyle de ilişkilidir (Harvey, 2008; Massey, 2005).

“AFET RİSKİ YALNIZCA DOĞAL TEHLİKELERİN DEĞİL, TOPLUMSAL PRATİKLERİN VE YÖNETİM SÜREÇLERİNİN ÜRETTİĞİ MEKÂNSAL EŞİTSİZLİKLERİN DE BİR SONUCUDUR. BU EŞİTSİZLİKLER, HİZMET VE ALTYAPI YETERSİZLİKLERİYLE BİRLEŞTİĞİNDE BELİRLİ BÖLGELERDE RİSK YOĞUNLAŞIR; KIRILGAN TOPLULUKLAR AFETLERDEN DAHA AĞIR ETKİLENİR”

dezavantajların yanı sıra güven ilişkileri ve sosyal ağların afet süreçlerindeki kritik rolünü ortaya koymaktadır (Mortensen vd., 2025; Jung, 2025; Hill vd., 2025).

Bu dört boyut birlikte ele alındığında sosyal kırılabilirlik, mekânsal ve kurumsal düzeyde yeniden üretilen bir olgudur. Bu nedenle sosyal kırılabilirliğin anlaşılması mekânsal adalet, şehir hakkı ve dayanıklılık tartışmalarına doğrudan açılır.

Sosyal sermayesi zayıf mahallelerde toparlanma daha yavaş ilerlerken, yeni konut ve altyapı yatırımları ancak mekânsal adalet ilkeleri gözetildiğinde dayanıklılığı artırabilir (Aldrich, 2012; Koçancı ve Ergun, 2018; Norris vd., 2008). Aksi halde bu müdahaleler kırılabilirliği derinleştirir. Güncel araştırmalar, "iyileştirme" adıyla yürütülen birçok kentsel dönüşüm projesinin sosyal dokuyu zayıflattığını, yerinden edilmeyi artırdığını ve afet

sonrası toparlanma kapasitesini sınırladığını göstermektedir (Bülbül Akın ve Türkün, 2019; Danış, 2024; Tupper ve Karacaoğlu, 2025; Uzer ve Sallan Gül, 2023).

Mekânsal adaletsizlik, yalnızca kaynak dağılımındaki eşitsizlikleri değil, aynı zamanda karar alma süreçlerinde kimin söz sahibi olduğunu da açığa çıkarır. Bu durum tartışmayı doğrudan şehir hakkı çerçevesine taşır.

3.3. Şehir Hakkı

Mekânsal adaletsizliklerin görünmeyen risklerini anlamada şehir hakkı kritik bir dayanak sunar. Lefebvre'in (1991) geliştirdiği bu kavram, bireylerin yaşadıkları mekânın üretiminde söz sahibi olma ve geleceğine dair karar süreçlerine katılma hakkını ifade eder. Şehir hakkı, yalnızca barınmayı değil; hizmetlere erişim, temsil ve katılımı da kapsayan bir adalet ilkesidir (Purcell, 2002).

Afet bağlamında şehir hakkı, fiziki güvenliğin ötesine geçer. Barınma güvencesi, hizmetlere erişim, temsil ve katılım hakkı dirençli bir kentsel yaşamın temel bileşenleridir. Ancak neoliberal kent politikaları mekânı piyasa değeri üzerinden tanımlayarak kırılabilir toplulukları dışlamakta ve şehir hakkını sistematik biçimde ihlal etmektedir (Brenner ve Theodore, 2002; Lees, 2008). Afet riskinin eşitsiz dağılımı da bu politikaların doğrudan bir sonucudur.

Şehir hakkının en önemli boyutlarından biri temsiliyettir. Afet öncesinde kırılabilir topluluklar çoğunlukla biçimsel düzeyde sürece dâhil edilmekte, afet sonrasında ise karar mekanizmalarından bütünüyle dışlanmaktadır (Aldrich, 2012; Young, 2000). Oysa şehir hakkı, mekâna yalnızca fiziksel erişimi değil; onun üretim ve dönüşümünde toplulukların etkin temsiliyetini de içerir (Kaika, 2017; Purcell, 2002). Çalışmalar, yeniden yerleşim ve inşaa süreçlerinde yaşlılar, göçmenler ve düşük gelirli grupların sistematik biçimde marjinalleştirildiğini göstermektedir (Zhang, Zhang ve Fukuda., 2025). Benzer biçimde Lunga ve arkadaşları (2025), afet risk azaltma ve yeniden yapılanma politikalarında eşitlik ve katılımın birlikte ele alınmasının zorunlu olduğunu vurgular. Ayrıca toplumsal cinsiyet, etnisite ve

cinsel kimlik gibi kesişimsel kimliklerin dışlanması, şehir hakkının kapsayıcı biçimde yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır (Mortensen vd., 2025).

Afetlerin adil biçimde yönetilmesi, teknik kapasite kadar farklı toplulukların deneyimlerinin tanınmasına ve karar süreçlerine sürekli katılımına bağlıdır. Gerçek temsiliyet, planlama, kriz yönetimi ve kaynak dağıtımında toplulukların sesine yer verilmesiyle sağlanabilir (Kaika, 2017; Young, 2000). Bu nedenle şehir hakkı, yalnızca bir mekânda yaşamak değil, o mekânın geleceğine yön verme ve direnç geliştirme hakkıdır. Temsiliyet eksikliği ise doğrudan afet dayanıklılığını zayıflatır.

Tüm bunların ışığında şehir hakkının ihlali, kırılabilir toplulukların barınma, hizmetlere erişim ve temsil gibi alanlarda dışlanmasına yol açar. Bu dışlanma, yalnızca mekânsal adaletin değil, afet dayanıklılığının da zayıflamasına neden olur.

3.4. Afet Dayanıklılığı

Afet dayanıklılığı, bireylerin, toplulukların ya da sistemlerin kriz anında şoku absorbe etme, deneyimden öğrenme ve ardından yeniden yapılanarak hayatta kalma kapasitesini ifade eder (Norris vd., 2008; UNDRR, 2023). Ancak kavramı yalnızca mühendislik boyutunda yapıların sağlamlığına indirgemek yetersizdir. Toplumsal dayanıklılık, sosyal, ekonomik ve mekânsal eşitsizliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, insanların hangi koşullarda yaşadığı, hangi kaynaklara erişebildiği ve karar süreçlerinde nasıl temsil edildiği de değerlendirmeye dâhildir (Aldrich, 2012; Cutter vd., 2003).

Dayanıklılık, teknik bir kapasite ölçütü olmanın ötesinde; adalet boyutu gözetilmediğinde kırılabilirlik kalıcılaştırabilen bir olgudur (O'Hare, 2025; Reckien ve Juhola, 2025; Vale, 2014). Bu nedenle bu çalışma, dayanıklılığı toplumsal adaletle iç içe bir mücadele alanı olarak ele almaktadır.

Afet riskinin çok katmanlı doğasını anlamak için sosyal kırılabilirlik, mekânsal adalet, şehir hakkı ve afet dayanıklılığı birlikte değerlendirilmelidir. Tek başlarına sınırlı açıklama sunan bu kavramlar, bir arada ele alındıklarında kırılabilirliğin görünmeyen boyutlarını

açıya çıkarırlar:

- Sosyal kırılabilirlik, afetlere maruziyetin toplumsal koşullarla nasıl belirlendiğini gösterir.
- Mekânsal adalet, kırılabilirliğin kentsel mekân üzerinde nasıl üretildiğini ve dağıldığını ortaya koyar.
- Şehir hakkı, kaynaklara ve karar süreçlerine erişimdeki eşitsizliklerin kurumsallaşma biçimlerini tartışmaya açar.
- Afet dayanıklılığı, adalet temelli yaklaşımların eksikliğinde kırılabilirliğin nasıl yeniden üretildiğini ve dayanıklılık söyleminin çelişkili biçimlerde işlediğini ortaya serer.

Bu çerçevede dayanıklılık, mühendislik çözümleri ya da kurumsal kapasitenin ötesinde; mekânsal adalet, katılım ve temsiliyetle güçlendirilebilecek bir olgudur. Böyle düşünüldüğünde dayanıklılık, kırılabilir grupları görünür kılmak ve afet yönetimini adalet odaklı dönüştürmek için kritik bir çerçeve sunar. Sosyal kırılabilirlik, mekânsal adalet, şehir hakkı ve afet dayanıklılığı arasındaki bütünleşik ilişki, afet risklerinin toplumsal, mekânsal ve yönetsel eşitsizliklerden beslendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

4. Görünmeyen Risklerin Yapısal Kaynakları

Afet sonrası eşitsizliklerin mekânsal üretimini anlamak için literatürde sıkça vurgulanan ve kırılabilir grupların maruz kaldığı yapısal adaletsizlikleri temsil eden üç tema öne çıkar: barınma hakkı, temel hizmetlere erişim ve sosyal sermaye düzeyi. Bu başlıklar, Birkmann, Cutter ve Norris gibi araştırmacılar tarafından afet kırılabilirliğinin temel belirleyicileri olarak tanımlanmış ve afet öncesi, anı ile sonrasında toplulukların dayanıklılığı üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu çalışmada da söz konusu üç tema hem kuramsal gerekçeler hem de saha araştırmalarında ortaya çıkan örüntüler doğrultusunda analiz çerçevesi olarak benimsenmiştir.

• **Barınma hakkı**, kentsel mekânın sosyal dışlanma süreçleriyle nasıl şekillendiğini ve kırılabilir grupların yerinden edilme riskini göstermektedir (Harvey, 2008; Lefebvre, 1991).

• **Temel hizmetlere erişim**, planlama süreçlerinde görülen yönetim kaynaklı eşitsizlikler ve altyapı yetersizlikleri

nedeniyle riskin yoğunlaşmasını açıklar (Massey, 2005; Soja, 2010).

• **Sosyal sermaye** ise afet anlarında toplulukların kolektif dayanıklılık kapasitesini belirleyen bağları, aidiyeti ve karşılıklı destek mekanizmalarını temsil eder (Klinenberg, 2018; Norris vd., 2008).

Bu üç unsur, afet sonrası eşitsizliklerin hangi topluluklarda derinleşeceğini belirleyen yapısal temelleri oluşturur. İzleyen alt başlıklarda, kırılabilir grupların afet sonrası deneyimlerini derinleştiren bu üç temel unsur, literatür ve ikincil veriler ışığında incelenmektedir.

4.1. Barınma Hakkı

Barınma hakkı, konut sahibi olmanın ötesinde bireylerin güvenli, sağlıklı, erişilebilir ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkını içeren çok boyutlu bir insan hakkıdır (Atay, 2024). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (1948) 25. maddesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (1966) 11. maddesiyle güvence altına alınmıştır (UN-Habitat, 2021). Ancak Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren piyasa odaklı kentleşme politikaları bu evrensel tanıma aşındırmış; barınma, sosyal bir hak olmaktan çıkıp spekülasyon bir yatırım alanına dönüşmüştür (Şahin, 2015; Uzer ve Sallan Gül, 2023).

Bu dönüşüm, Harvey'nin (2008) "mekânın metalaşması" ve "birikim için yerinden etme" kavramlarıyla açıklanabilir. Mekân yaşam alanı yerine yatırım aracı olarak tanımlanmış, kırılabilir gruplar piyasa baskısıyla yerinden edilmiştir. Böylece barınma, sermaye birikiminin aracına dönüşmüş; kentsel dönüşüm politikaları sosyal adalet ve mekânsal eşitlik ilkeleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir mesele haline gelmiştir.

Bu kuramsal çerçevenin somut yansımalarından biri Sulukule'dir. Roman yurttaşların kuşaklar boyunca yaşadığı mahalle, "riskli alan" ilan edilerek piyasa değeri yüksek projelere açılmıştır (Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008). Bu müdahale kolektif hafızanın, sosyal ilişkilerin ve aidiyet duygusunun çözülmesine yol açmış; 2007-2011 arasında mahallenin dokusu tamamen değişmiştir (Görsel 1).

Benzer şekilde Ayazma Mahallesi,

göçmen ve düşük gelirli nüfusun yaşadığı ve güçlü komşuluk bağlarıyla öne çıkan bir gecekondu yerleşimi olarak tanımlanmaktadır. 2005 sonrası "riskli alan" ilanı ile bölge halkı TOKİ'nin Başakşehir'de inşa ettiği yüksek katlı konutlara taşınmaya zorlanmış, kadınların gündelik yaşam pratikleri parçalanmış, sosyal destek ağları zayıflamıştır (Uzunçarşılı Baysal,

deneyimlerinin farklı biçimlerde yeniden üretildiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda barınma hakkı, afet risklerinin yönetiminde yalnızca fiziksel güvenliği değil; aidiyeti, katılımı ve güven duygusunu da kapsayan çok katmanlı bir hak alanıdır. Türkiye'deki deneyimler, bu hakkın ihlalinin afet sonrası eşitsizliklerin zeminini hazırladığını açıkça göstermektedir.

erişemediklerini belirtir. 2023 Şanlıurfa selinde ise Eyyübiye ve Karaköprü mahallelerinde ciddi zarar meydana gelmiş, yoksul, göçmen ve tapusuz haneler hem müdahale süreçlerinden hem de tazminat mekanizmalarından dışlanmıştır. Bu örnekler afet riskinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda yönetsel ve planlama kararlarıyla sosyal olarak üretildiğini göstermektedir (Dean, 1998; Lupton, 1999). Yerleşik olmayan toplulukların mülkiyet temelli yardımlardan dışlanması, şehir hakkı ve afet dayanıklılığının en zayıf halkalarından biridir.

Yukarıdaki altyapı eşitsizlikleri, afet risklerinin mekânsal dışlanmayla derinleştiğini göstermektedir. Altyapıdan yoksun mahallelerde topluluk aidiyeti ve güven duygusu zayıflar (Ertürk ve Topal, 2020). Marcuse'un (2009) "rızasız terk" kavramı bu durumu açıklar: bireyler çevreleri üzerinde söz hakkından mahrum bırakılmaktadır.

Altyapı eksiklikleri yalnızca teknik değildir; bilgiye erişim, kamusal alanların yokluğu ve kolektif mekânların azlığıyla birleşerek dayanışmayı da zayıflatır. Hatay'da yapılan görüşmelerde, ilk günlerde suya erişimin komşuluk ve akrabalık bağlarıyla sağlandığı, resmi yardımların gecikmesi nedeniyle sosyal sermayesi zayıf grupların ağır yoksunluk yaşadığı aktarılmıştır (Tupper ve Karacaoğlu, 2025).

Bu nedenle afet yönetiminin topluluk temelli bilgiye dayalı, kapsayıcı ve katılımcı planlama ilkeleriyle ele alınması gerekir. Kadınların kamusal alanlara erişememesi ya da engellilerin hizmetlerden dışlanması, temsiliyet eksikliğinin doğrudan göstergeleridir (Kaika, 2017; Young, 2000). Altyapı ve hizmet erişimi, afet sonrası sosyal destek sistemlerinin kapsayıcılığı açısından kritik bir kırılma alanıdır.

“KADINLARIN KAMUSAL ALANLARA ERİŞEMEMESİ YA DA ENGELLİLERİN HİZMETLERDEN DIŞLANMASI, TEMSİLİYET EKSİKLİĞİNİN DOĞRUDAN GÖSTERGELERİDİR. ALTYAPI VE HİZMET ERİŞİMİ, AFET SONRASI SOSYAL DESTEK SİSTEMLERİNİN KAPSAYICILIĞI AÇISINDAN KRİTİK BİR KIRILGANLIK ALANIDIR”

2009). Özellikle göçmen kadınlar için sınıfsal, kültürel ve cinsiyet temelli kırılma kesimsel biçimde yoğunlaşmıştır.

Derbent örneği ise barınma hakkının yalnızca konut ediniminden ibaret olmadığını, katılım ve temsiliyetle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Uysal'ın (2020) analizine göre bölge halkı karar mekanizmalarına dâhil edilmemiş, projeler yukarıdan aşağıya yürütülmüş; bu dışlayıcı yönetim modeli yerinden edilme korkusunu ve sosyal çözülme tetiklemiştir. Şehir hakkı perspektifinden bakıldığında, barınma hakkının ihlali demokratik temsiliyetin ve güven duygusunun aşınması anlamına gelir.

Bu örnekler piyasa odaklı dönüşüm politikalarının afet kırılmasını artırdığını göstermektedir. Güncel literatür de bu eğilimin sürdüğünü ortaya koyar. Atay (2024), afetler sonrası barınma hakkının toplumsal bütünlük ve temsiliyeti kapsadığını vurgular. Uzer ve Sallan Gül (2023), barınmanın giderek spekülasyon bir yatırım alanına dönüştüğünü belirtirken, Tupper ve Karacaoğlu (2025) Hatay depremleri sonrası geçici barınma alanlarında bilgi eksikliği ve kurumsal güvensizliğin kırılma derinleştiğini aktarır. Böylece Sulukule, Ayazma ve Derbent

4.2. Altyapı ve Hizmet Erişimi

Afetlere karşı kırılma, barınma koşullarının yanı sıra temel hizmet altyapısına erişimle de doğrudan ilişkilidir. Su, elektrik, kanalizasyon, ulaşım, sağlık ve eğitim gibi hizmetler gündelik yaşamın sürdürülebilirliğinin ötesinde, afet anında müdahale kapasitesini belirler (UN-Habitat, 2025). Ancak bu hizmetlerin dağılımı çoğunlukla eşitsizdir. Yüksek rant bölgelerinde altyapı güçlü iken; düşük gelirli ve göçmen nüfusun yoğun olduğu mahallelerde zayıf ya da yoktur (Ertürk ve Topal, 2020). Bu eşitsizlikler afet sırasında riskleri artırır.

Örneğin drenaj altyapısı bulunmayan gecekondu bölgelerinde sel yalnızca mal kaybına değil, can kayıplarına da yol açar. Sağlık merkezlerinin uzaklığı, erken uyarı sistemlerinin yetersizliği ve müdahale ekiplerinin gecikmesi afeti büyütür. Bu tablo, yönetsel boşluklar ve karar süreçlerinde kırılma grupların dışlanmasıyla bağlantılıdır (Yiftachel, 2009).

2021'de Kastamonu Bozkurt seli, dere yatağına yapılaşma, uyarı sistemlerinin çalışmaması ve tahliye planlarının eksikliği nedeniyle onlarca can kaybına yol açmıştır (İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, 2021). Alkın (2022), en çok düşük gelirli mahallelerin etkilendiğini ve erken müdahale hizmetlerine

4.3. Sosyal Sermaye ve Topluluk Dayanıklılığı

Afetlere karşı dayanıklılık, topluluk içindeki sosyal bağların gücüyle doğrudan ilişkilidir. Sosyal sermaye; güvene dayalı ilişkiler, komşuluk bağları, karşılıklı destek mekanizmaları ve ortak normlar aracılığıyla kriz anlarında toplulukların tepki

kapasitesini belirler (Klinenberg, 2018; Norris vd., 2008; Putnam, 2000). Güçlü sosyal sermaye afetin ilk şokunu hafifletir, belirsizliği azaltır ve iyileşmeyi hızlandırır.

Türkiye’de kentsel dönüşüm süreçleri bu dokuyu parçalayarak dayanıklılığı zayıflatmaktadır. Sulukule ve Ayazma’da piyasa odaklı dönüşümler kuşaklar boyunca inşa edilen komşuluk ilişkilerini ve gündelik pratikleri aşındırmıştır (Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008; Uzunçarşılı Baysal, 2009). Fikirtepe araştırmaları da dönüşüm sonrası komşuluk bağlarının zayıfladığını ve bireylerin sosyal olarak izole hale geldiğini göstermektedir (Bülbül Akın ve Türkün, 2019).

Afet deneyimleri sosyal sermayenin önemini açık biçimde ortaya koymaktadır. 2011 Van depreminde resmi yardımlar gecikirken mahalle dayanışması ve akrabalık bağları hayatta kalmada belirleyici olmuştur. Ancak uzun vadede kurumsal destek eksikliği, sosyal sermayesi zayıf grupların toparlanmasını yavaşlatmıştır (Ertürk ve Topal, 2020). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremlerinde ilk günlerde komşuluk ve gönüllü ağlar kritik rol oynamış, fakat göçmenler ve yalnız yaşayanlar daha uzun süre yardımsız kalmıştır (Tupper ve Karacaoğlu, 2025). Bu durum sosyal sermayeye erişimdeki eşitsizlikleri görünür kılmıştır. Sosyal medya üzerinden örgütlenen taban dayanışmaları kısa vadede etkili olsa da kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik açısından sınırlı kalmıştır (Eraydın, 2001; Mortensen vd., 2025).

Sonuçta sosyal sermaye, afet kırılabilirliğinin hem azaltıcısı hem de belirleyicisidir. Bu kaynağın zayıflaması afet sonrası eşitsizlikleri derinleştirir; korunması ve güçlendirilmesi ise mekânsal adalet ve planlama ilkeleri açısından temel önemdedir.

Bu bölümde ele alınan üç yapısal unsur-barınma hakkı, altyapı ve hizmet erişimi ile sosyal sermaye-afete karşı toplumsal kırılabilirliği pekiştiren, ancak çoğu kez müdahale planlamasında görünmez kalan temel risk alanlarıdır.

Kuramsal çerçevede:

- Barınma hakkı → şehir hakkı ve mekânsal adaletle bağlantılıdır.
- Hizmet erişimi → sosyal kırılabilirlik ve yönetim eşitsizlikleriyle ilişkilidir.

- Sosyal sermaye → afet dayanıklılığı ve kolektif kapasiteyle doğrudan bağlantılıdır.

Bu unsurlar, eşitsizliklerin nasıl üretildiğini ve afet sonrasında nasıl yeniden üretildiğini gösterir. Afet sonrası eşitsizlikler yalnızca teknik kapasiteyle değil, sosyal bütünlük, temsil ve mekânsal adalet ilkeleriyle de anlaşılabilir. İzleyen bölümde bu görünmeyen risklerin afet sonrası süreçlerde nasıl ortaya çıktığı ve adalet temelli direnç politikalarıyla nasıl aşılabileceği tartışılacaktır.

5. Afet Sonrası Mekânsal ve Sosyal Eşitsizlikler

Afet sonrası eşitsizliklerin anlaşılması, müdahale süreçlerindeki adaletsizlikleri incelemenin ötesinde, afet öncesi sosyal ve mekânsal yapıların iyileşme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini de dikkate almayı gerektirir. Toplumsal konum, yerleşim biçimi, konut niteliği, sosyal ağlara erişim ve kamusal destek sistemleri, bireylerin afetten etkilenme biçimlerini ve sonrasında toparlanma kapasitelerini doğrudan belirler.

Bu noktada afetin etkilerini toplumsal yapıların belirleyiciliği üzerinden değerlendiren kuramsal yaklaşımlar önemlidir. Smith’in (2006) ifadesiyle, “doğal afet yoktur”; afetin sonuçları büyük ölçüde toplumsal koşullar tarafından biçimlenir. Dolayısıyla afet sonrası dönemler, toplumsal adaletin sınındığı kritik eşiklerdir.

Sendai Afet Risklerinin Azaltılması Çerçevesi (2015–2030), mühendislik çözümlerinin yanı sıra toplumsal eşitlik, kapsayıcılık ve dayanıklılık ilkelerinin önemini vurgular (UNDRR, 2025; Tosun, 2024). Ancak uygulamada bu ilkeler kırılabilir gruplar lehine etkili biçimde hayata geçirilememektedir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, göçmenler ve düşük gelirli bireyler afet sonrası destek mekanizmalarına erişimde ciddi engellerle karşılaşmakta; afet böylece doğal bir olay olmanın ötesinde, toplumsal dışlanma süreçlerinin mekânsal bir yansıması haline gelmektedir.

Afet sonrası eşitsizlikleri anlamak için bu eşitsizlikleri mümkün kılan toplumsal ve mekânsal koşullara da odaklanmak gerekir. 4. bölümde tartışılan barınma hakkı, altyapı ve

hizmet erişimi ile sosyal sermaye temaları afet sonrası dönemde daha açık biçimde görünür hale gelir. Bu nedenle bu bölümde aynı üç tema, afet sonrası yansımaları merkeze alınarak ele alınmaktadır.

5.1. Göç ve Temsiliyet: Barınma Hakkının Afet Sonrası Yansımaları

Afet sonrası göç, mekânsal bir yer değiştirme olmanın ötesinde, toplumsal eşitsizliklerin en görünür hale geldiği alanlardan biridir. Eğitim, gelir, toplumsal cinsiyet, etnik kimlik ve sağlık durumu gibi değişkenler, kimin göç edebileceğini ve nerelere gidebileceğini doğrudan belirlemektedir (Masozera vd., 2007). Türkiye’de 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında yapılan saha araştırmaları, göçün eşitsiz biçimde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Danış’ın (2024) çalışmasına göre, afet bölgesinden ayrılabilirlik özel araç sahibi olmak, kent dışında bir sosyal ağa sahip olmak ya da ekonomik imkânlarla erişmek gibi koşullara bağlıdır. Buna karşılık kırsal alanlarda yaşayan kadınlar, yaşlılar ve engelliler, kamusal tahliye sistemlerinin yetersizliği nedeniyle çoğunlukla afet bölgesinde kalmak zorunda kalmıştır.

Göçün bir “ayrıcalık” haline gelmesi, barınma hakkının piyasa temelli işleyişiyle doğrudan bağlantılıdır. Deprem sonrası göç edenlerin önemli bir kısmı kira ve barınma krizleri nedeniyle yeni yerleşim alanlarında da güvencesiz koşullarda yaşamaktadır (Bülbül Akın ve Türkün, 2019). Bu durum, göçün mekânsal hareketlilik olmanın ötesinde barınma hakkının nasıl yeniden tanımlandığını gösterir. Göç edemeyenler ise yerinde kalmak zorunda bırakılarak çoğunlukla yetersiz geçici barınma alanlarına yönlendirilmiştir.

Temsiliyet eksikliği de bu süreçlerde belirginleşmektedir. Konteyner kentlerde yapılan gözlemler, kadınların güvenlik endişesi nedeniyle ortak alanları kullanmadığını, engelli bireylerin ise fiziki erişim sorunlarıyla karşılaştığını ortaya koymaktadır (Danış, 2024). Göçmen topluluklar ve tapusuz konutlarda yaşayanlar ise geçici barınma alanlarında kayıtlı olmadıkları için yardım sistemlerinden dışlanmıştır (Tupper ve Karacaoğlu,

SOLDA Fikirtepe'de uygulanan kentsel dönüşümüne ait hava fotoğrafı, 2022 ("İstanbul'da Fikirtepe planları yine iptal edildi", 2023) (Görsel 3).

SAĞ ALTTA Afet-kırılganlık etkileşim ağı (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Görsel 4).

2025). Bu durum, afet sonrası göç ve barınma politikalarının toplumsal adalet ve temsiliyet ilkeleriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Buradan hareketle, göç ve temsiliyet süreçleri afet sonrası eşitsizliklerin en açık görünümlerinden biridir. Göç edebilme hakkının sınıfsal, cinsiyet temelli ve kültürel ayrıcalıklara bağlı hale gelmesi, barınma hakkının piyasa koşullarına terk edildiğini gösterir. Temsiliyet eksikliği ise afet sonrası alınan kararların kimin lehine, kimin aleyhine işlediğini açığa çıkaran en kritik göstergelerden biridir.

5.2. Sosyal Destek Sistemleri: Hizmet ve Altyapı Erişiminin Devamlılığı

Afet sonrası sosyal destek sistemleri, erişilebilirlik, adalet ve kapsayıcılık ilkeleriyle değerlendirilmelidir. Ancak birçok vakada bu sistemler mekânsal ve toplumsal eşitsizlikleri görünmez kılarak yeniden üretmektedir. Tapusuz konutlarda yaşayanlar, geçici barınma alanlarında kaydı bulunmayanlar ya da informel mahallelerde ikamet edenler yardım mekanizmalarının dışında bırakılmakta; afet bu nedenle yalnızca fiziksel bir yıkım değil, aynı zamanda sosyal ve mekânsal dışlanma süreci haline gelmektedir (Danış, 2024).

Afet öncesindeki altyapı ve hizmet erişimindeki eşitsizlikler kırılganlığı derinleştirirken, afet sonrasında bu eşitsizlikler sosyal destek sistemlerinin kapsayıcılığı üzerinden yeniden

üretilmektedir. 1999 Marmara depreminde prefabrik konutlarda kadınların güvenlik kaygısıyla ortak alanları kullanamaması (Aldrich, 2012; Klinenberg, 2018), 2011 Van depreminde engelli

Soja'nın (2010) mekânsal adalet yaklaşımı, kamu hizmetlerinin kimler için planlandığını ve kimleri dışladığını sorgulamanın önemini vurgular. Afet sonrası sosyal hizmetler yalnızca "yardım ulaştı mı?" sorusuyla değil,

“AFET SONRASI SOSYAL HİZMETLER YALNIZCA “YARDIM ULAŞTI MI?” SORUSUYLA DEĞİL, HANGİ GRUPLARA HANGİ ÖNCELİKLERLE ULAŞTIĞIYLA DA DEĞERLENDİRİLMELİDİR. BU NEDENLE SOSYAL HİZMETLER TEKNİK BİR İŞLEV DEĞİL, TOPLUMSAL EŞİTLİK VE KAMUSAL SORUMLULUK İLKELERİ DOĞRULTUSUNDA ELE ALINMALIDIR”

bireylerin erişim sorunları yaşaması (Ertürk ve Topal, 2020) ve 2023 Kahramanmaraş depremlerinde konteyner kentlerde hijyen eksikliklerinin kadınlar ve çocukları ağır etkilemesi bu duruma örnektir (Danış, 2024; Tosun, 2024; Tupper ve Karacaoğlu, 2025). Ayrıca göçmenlerin kayıtsızlık nedeniyle yardım sistemlerinin dışında kaldığı rapor edilmiştir (Danış, 2024). Bu tablo, sosyal hizmetlerin çoğu zaman fiziksel planlamayla sınırlı kaldığını, toplumsal farklılıkların ise gözlemlenmediğini göstermektedir.

hangi gruplara hangi önceliklerle ulaştığıyla da değerlendirilmelidir. Bu nedenle sosyal hizmetler teknik bir işlev değil, toplumsal eşitlik ve kamusal sorumluluk ilkeleri doğrultusunda ele alınmalıdır.

Young'un (2000) "kapsayıcı demokrasi" yaklaşımı ve UN-Habitat'ın (2025) "kapsayıcı şehir" raporları, kırılgan grupların farklı gereksinimlerini gözetmenin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de kadınların güvenlik nedeniyle ortak alanları kullanamaması, engellilerin fiziki engellerle dışlanması ve göçmenlerin

yasal statüleri nedeniyle yardımlardan mahrum kalması bu eksikliğin somut göstergeleridir. Afet sonrası sosyal destek sistemlerinin adil olabilmesi için cinsiyet, yaş, engellilik ve göçmenlik statüsü gibi kırılabilirlik göstergeleri fiziksel planlama kadar merkezi ölçüt olmalıdır. Aksi halde en kırılabilir gruplar sistematik biçimde dışlanmakta ve mekânsal adaletsizlikler yeniden üretilmektedir.

5.3. Mekânsal Ayrışma: Sosyal Sermayenin Afet Sonrası Zayıflaması ve Dayanışma Kapasitesi

Afet sonrası süreçler, yalnızca bireylerin yaşamlarını dönüştürmekle kalmaz; mekânların toplumsal dokusunu da etkiler. Bu dönüşüm, mevcut mekânsal adaletsizlikleri görünür kılar ve kimi durumlarda yeniden üretir. 4. bölümde tartışıldığı üzere, afet öncesinde zayıflayan sosyal sermaye ve topluluk dayanışması, afet sonrasında mekânsal ayrışma süreçleriyle daha da kırılabilir hale gelmektedir.

Türkiye deneyimi bu süreci açık biçimde ortaya koymaktadır. 1999 Marmara depremi sonrasında kurulan prefabrik yerleşim alanlarında topluluklar kısa vadede barınma ihtiyacını karşılasa da uzun vadede sosyal bağlarını kaybetmiştir. Mahalle kültürünün parçalanması, dayanışma mekanizmalarının çözülmesine ve özellikle kadınlar ile yaşlıların gündelik yaşamda daha yalnız ve kırılabilir hale gelmesine yol açmıştır (Eraydın, 2001). Benzer biçimde, 2011 Van depremi sonrası TOKİ tarafından inşa edilen kalıcı konutlara taşınan topluluklarda, yeni yerleşimlerin eski mahallelerle olan mesafesi sosyal sermayeyi zayıflatmıştır. Ertürk ve Topal'ın (2020) saha çalışmasına göre, aileler barınma güvencesi kazansa da akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin çözülmesi topluluk dayanıklılığını geriletmiştir.

2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri ise bu sürecin güncel boyutlarını göstermektedir. Tupper ve Karacaoğlu'nun (2025) saha bulguları, konteyner kentlerde güvenlik kaygısı, kadınların ortak alanları kullanamaması ve engelli bireylerin hizmetlere erişimde yaşadığı sorunların sosyal dışlanmayı artırdığını ortaya

koymaktadır. Ayrıca TOKİ projelerine erişebilen hane halkları ile konteyner kentlerde uzun süre kalanlar arasında belirgin bir eşitsizlik oluşmuştur. Bu durum, göç edebilme kapasitesi gibi "yeniden inşa sürecine dâhil olabilmeye"nin de sınıfsal ve cinsiyet temelli ayrıcalıklara dönüştüğünü göstermektedir (Danış, 2024).

Neoliberal kentleşme pratikleri, afet sonrası yeniden inşa süreçlerinde belirleyici olmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002; Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008). Sermaye odaklı politikalar bazı bölgeleri yatırım alanı haline getirirken, bazılarını riskli ve terk edilmesi gereken bölgeler olarak tanımlamaktadır (Lees, 2008; Aslan, 2014). Sulukule, Ayazma ve Fikirtepe (Görsel 3) gibi dönüşüm örnekleri afet öncesinde tartışılmıştı (Uzunçarşılı Baysal, 2009; Bülbül Akın ve Türkün, 2019). Afet sonrasında ise benzer mantık Maraş ve Hatay'da yeniden inşa politikaları üzerinden işlemektedir (Danış, 2024). Burada barınma, salt fiziksel güvenlik meselesi olmaktan çıkarak "kimin korunmaya değer görüldüğü" ve "kimin görünmez bırakıldığı"na dair ideolojik bir karar alanına dönüşmektedir.

Soja'nın (2010) mekânsal adalet yaklaşımı bu süreci anlamlandırmada kritik bir çerçeve sunar. Kent, sosyal ilişkilerin sahnesi ve bu ilişkilerin aktif üreticisidir. Dolayısıyla afet sonrası yeniden inşa politikaları, mekânsal eşitsizlikleri azaltmak yerine derinleştirdiğinde, topluluk dayanışması ve sosyal sermaye daha da aşınmaktadır. Norris vd. (2008) ve Klinenberg'in (2018) vurguladığı gibi, afet sonrası toplulukların toparlanma kapasitesi, kolektif aidiyetin ve sosyal bağların sürdürülmesiyle mümkündür.

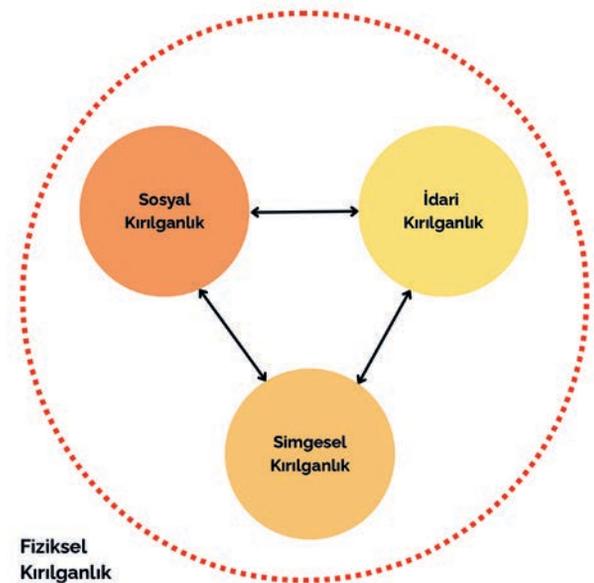
Türkiye'de afet sonrası süreçler, mekânsal ayrışma ile sosyal sermaye kaybı arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır. Prefabrik kentler, TOKİ yerleşimleri ve konteyner alanlar kısa vadede barınma sorununu çözse de uzun vadede dayanışma kapasitesini zayıflatmakta ve mekânsal adaletsizlikleri yeniden üretmektedir. Bu nedenle afet sonrası mekânsal politikaların toplumsal bütünlük ve eşitlik ilkeleri temelinde şekillendirilmesi gerekmektedir.

6. Sonuç ve Eleştirel Öneriler

Bu makalede afet riskinin fiziksel yıkımlarla sınırlı olmadığı; toplumsal, mekânsal ve yönetsel eşitsizliklerle iç içe geçtiği ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde barınma hakkı, hizmetlere erişim ve sosyal sermaye; beşinci bölümde ise göç, sosyal destek sistemleri ve mekânsal ayrışma başlıkları üzerinden görünmeyen riskler tartışılmıştır. Bu çerçevede geliştirilen Afet-Kırılabilirlik Etkileşim Ağı, afetlerin toplumsal eşitsizlikleri nasıl tetiklediğini kavramsallaştırmaktadır.

Görsel 4'te sunulan "Afet-Kırılabilirlik Etkileşim Ağı" modeli, kırılabilirliğin yalnızca fiziksel değil; sosyal, idari ve simgesel kırılabilirlik katmanlarından beslendiğini göstermektedir. Bu dört katman, birbirini etkileyen ve kırılabilirliği yeniden üreten yapılar olarak ele alınmıştır:

- Fiziksel kırılabilirlik, riskli yapı stoku, altyapı eksikliği ve afet öncesi denetimsizlikle ilişkilidir.
- Sosyal kırılabilirlik, gelir eşitsizliği, yaşlılık, göçmenlik ve engellilik gibi nedenlerle afet sonrası toparlanma kapasitesinin sınırlı olmasıyla ilgilidir.
- İdari kırılabilirlik, karar alma süreçlerine katılım eksikliği ve hizmetlerin eşitsiz dağılımıyla ortaya çıkar. Konteyner kentlerde kadınların ortak alanlara erişememesi ya da engelliler için uygun fiziksel düzenlemelerin bulunmaması bu durumu yansıtır.
- Simgesel kırılabilirlik, aidiyet kaybı, topluluk hafızasının zedelenmesi ve

	Fiziksel Altyapı	Sosyal Sermaye	Mekânsal Erişim
Afet Öncesi	- Riskli yapı stoğu - Yetersiz altyapı - İmar denetimsizliği	- Komşuluk ilişkilerinin zayıflığı - Afet farkındalığının eksikliği - Sosyal izolasyon	- Afetle ilgili hizmetlere uzaklık - Ulaşım ağının kısıtlılığı - Bilgiye erişim eksikliği
Afet Anı	- Müdahale altyapısının yetersizliği - Ulaşım yollarının kapanması - Erken uyarı sistemlerinin çalışmaması	- Kriz anında örgütlü tepki verilememesi - Yardımlaşma ağlarının çökmesi - Bilgi dağınıklığı	- Tahliye önceliklerinde eşitsizlik - Barınma ve yardım alanlarına sınırlı erişim
Afet Sonrası	- Eşitsiz yeniden inşa süreci - Hasar tespitinde gecikme - Konut hakkı ihlali	- Psikososyal desteğin yetersizliği - Geçici barınma süresinde belirsizlik - Toplulukların parçalanması	- Konteyner kentlerin adaletsiz konumu - Sosyal hizmetlerin erişim sorunu - Temsilsizlik ve dışlanma

sosyal bağların çözülmesi gibi kültürel sonuçları kapsar. Yerinden edilme ile kimliğin mekânsal karşılığını yitirmesi, dayanışma ağlarını zayıflatır.

Çalışmada ayrıca Afet Adaleti Matrisi (Tablo 2) geliştirilmiştir. Matris, üç aşamayı (afet öncesi-anı-sonrası) ve üç kırılabilirlik boyutunu (barınma, hizmet, sosyal sermaye) ilişkilendirmektedir. Bu tablo, afet döngüsünü üç aşama (öncesi-anı-sonrası) üzerinden ele alarak barınma, hizmetlere erişim ve sosyal sermaye boyutlarında ortaya çıkan kırılabilirlikleri sistematik biçimde görünür kılmaktadır. Matris, riskin yalnızca fiziksel altyapı eksikliklerinden değil, aynı zamanda toplumsal bağların zayıflaması ve mekânsal erişim eşitsizliklerinden beslendiğini göstermektedir. Bu çerçevede afet, doğa kaynaklı bir yıkım olmanın ötesinde, adaletin en çok sınıdığı toplumsal ve mekânsal bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Afet adaleti perspektifinden bakıldığında, barınma hakkı ve mekânsal adalet alanında en kritik ihtiyaç, yerel toplulukların karar süreçlerine etkin biçimde katılmasıdır. Yeniden inşa ve dönüşüm projeleri, “yerinde dönüşüm” yaklaşımıyla yürütülmeli ve her aşamada sosyal etki değerlendirmesi yapılmalıdır. Böylece barınma hakkı yalnızca fiziksel güvenliği değil, toplumsal aidiyeti ve mekânsal eşitliği de güvence altına alacaktır.

Hizmetler ve sosyal destek sistemlerinde ise, afet yönetimi mevzuatının kapsayıcılık kriterlerini

açıkça tanınması gerekmektedir. Cinsiyet, engellilik, yaş ve göçmenlik statüsü gibi kırılabilirlik göstergeleri hizmet planlamasında merkezî ölçütler haline getirilmeli; yardım dağıtımı mülkiyet temelli değil, bu göstergeler üzerinden tasarlanmalıdır. Aynı zamanda bilgi ve iletişim altyapısının kriz anlarında kesintisiz işlemesi için alternatif sistemler geliştirilmesi, kırılabilir grupların afet sürecinde görünmez kalmasını engelleyecektir.

Topluluk dayanıklılığını güçlendirmek için sosyal sermaye odaklı politikalar hayati önem taşır. Mahalle ölçeğinde kurulacak gönüllü afet ağlarının resmî kurumlarla entegre edilmesi, toplulukların afet anında kolektif tepki kapasitesini artıracaktır. Geçici barınma alanlarında kadın merkezleri, gençlik evleri ve sosyal mekânların planlı olarak yer alması, güvenlik ve kapsayıcılık sorunlarını azaltırken toplumsal aidiyeti koruyacaktır. Eğitim programlarının yalnızca teknik afet bilgisine değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve hak temelli katılım bilincine odaklanması da uzun vadeli bir direnç kültürü inşa edecektir.

Adalet temelli direnç etik bir sorumluluktur. Bu sorumluluk, kentsel mekânın kim adına, kimleri dışarda bırakarak üretildiğini sorgulamakla başlar. Mekânsal adalet bu bağlamda, afet yönetiminin hem aracı hem de amacı olmalıdır. Görünmeyen riskleri görünür kılmak, eşit, kapsayıcı ve dirençli bir toplumsal gelecek inşa etmek için atılması gereken temel adımdır. ■

KAYNAKLAR

- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16(3), 268-281.
- Aldrich, D. P. (2012). Building resilience: Social capital in post-disaster recovery: Towards a Resilient and Compassionate East Asian Community. Y. Sawada, S. Oum (Ed.). *Economic and Welfare Impacts of Disasters in East Asia and Policy Responses* içinde (ss.157-178). ERIA Research Project Report 2011-8, Jakarta: ERIA.
- Alexander, D. (2000). *Confronting catastrophe: New perspectives on natural disasters*. Oxford: Oxford University Press.
- Alexander, D. (2005). Towards the development of a standard in emergency planning. *Disaster Prevention and Management*, 14(2), 158-175.
- Alkin, R. C. (2022). Ateş, su ve sosyoloji: Türkiye’de 2021 yazında meydana gelen orman yangınları ve seller üzerine bir afet sosyolojisi analizi. *Tezkire*, 80, 73-85.
- Amegavi, G. B., Nursey-Bray, M., Suh, J. (2025). Advancing social equity in urban resilience planning: challenges and opportunities. *Journal of Environmental Planning and Management*, 1-21.
- Atay, S. (2024). Deprem sonrası kent hakkı savunusunu eleştirel planlama yaklaşımı üzerinden düşünmek. *Bursa Uludağ Journal of Economy and Society*, 43(2), 158-180.
- Bartu Candan, A. ve Kolloğlu, B. (2008). Emerging spaces of neoliberalism: A gated town and a public housing project in İstanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5-46.
- Birkmann, J. (2006) Measuring vulnerability to promote disaster-resilient societies: Conceptual frameworks and definitions. Birkmann, J. (Ed.), *Measuring vulnerability to natural hazards: towards disaster resilient societies* içinde (ss. 9-79). United Nations University Press.
- Birkmann, J., Cardona, O. D., Carreño, M. L., Barbat, A. H., Pelling, M., Schneiderbauer, S., Welle, T. (2013). Framing vulnerability, risk and societal responses: The MOVE framework. *Natural Hazards*, 67, 193-211.
- Brenner, N. ve Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of “actually existing neoliberalism”. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Builes-Jaramillo, A., Winson, A. E. G., Bee, E. vd. (2025). Community-driven natural hazard and physical vulnerability assessment in a disaster-prone urban neighborhood. *Natural Hazards and Earth System Sciences Discussions [preprint]*. <https://doi.org/10.5194/nhess-2024-221>
- Bülbül Akın, B., Türkün, A. (2019). Social mixed policy in the transformation of low-income housing areas: The case of Fikirtepe. *Megaron*, 14, 192-202.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence

against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.

- Cutter, S. L., Boruff, B. J., Shirley, W. L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242-261.
- Danış, D. (2024). Şubat 2023 depremleri sonrası toplumsal eşitsizlikler ve göç örüntüleri. *Reflektif*, 5(2), 517-534.
- Dean, M. (1998). Risk, calculable and incalculable. *Soziale Welt*, 49(1), 25-42.
- Eraydin, A. (2001). Küreselleşme-yerleşme ve farklılaşan kentler. *Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan* içinde (ss. 363-392). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Ertürk, C. ve Topal, Ç. (2020). Post-earthquake housing policy in Van: An evaluation from a social policy perspective. *İdealkent*, 30(11), 849-877.
- Fainstein, S. S. (2010). *The just city*. Cornell University Press.
- "Gebzededen bir işçi" (2011, 16 Ekim). *Kentsel dönüşüm aldatmacasının son kurbanı: Sulukule*. Sınır Mücadelesinde Marksist Tutum. Erişim tarihi 3 Mayıs 2025, <https://en.marksist.net/node/2767>.
- Giddens, A. (2003). Risk and responsibility. *The Modern Law Review*, 62(1), 1-10.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53. Erişim Tarihi 3 Mart 2025, <https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>
- Hill, L. S., Pittman, J., Armitage, D. (2025). Fostering effective intersectional disaster risk governance in Dominica: the role of social networks and trust in information dissemination. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 126, 105612.
- İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi. (2021). *17 Ağustos 2021 Bozkurt taşkın felaketi değerlendirme raporu*. Erişim tarihi 17 Haziran 2025, https://imop.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/40a47e39410932f_ek.pdf
- *İstanbul'da Fikirtepe planları yine iptal edildi*. (2023, 29 Mayıs). Haber3. Erişim tarihi 3 Mayıs 2025, <https://www.haber3.com/emlak/istanbulda-fikirtepe-planlari-yine-iptal-edildi-haberi-6133778>
- Jung, M. (2025). Shedding light on the hidden struggles: Intersectional vulnerabilities of urban women in Deyang during the COVID-19. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 121, 105363.
- Kaijser, A. ve Kronsell, A. (2014). Climate change through the lens of intersectionality. *Environmental Politics*, 23(3), 417-433.
- Kaika, M. (2017). 'Don't call me resilient again!': The New Urban Agenda as immunology ... or ... what happens when communities refuse to be vaccinated with 'smart cities' and indicators. *Environment and Urbanization*, 29(1), 89-102.
- Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. Crown Publishing Group.
- Koçancı, M. ve Ergun, C. (2018). Kent yoksulluğunun kentsel dönüşüm üzerindeki okunması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 51-68.
- Lees, L. (2008). Gentrification and social mixing: Towards an inclusive urban renaissance? *Urban Studies*, 45(12), 2449-2470.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. N. Smith. Çev.). Blackwell Publishing.
- Lefebvre, H. (1996). *The right to the city* (E. Kofman, E. Lebas. Çev.). Blackwell Publishing.
- Lunga, W., Malandela, G., Kaifa, J. M., Baloyi, C., Musarurwa, C., Ramoroka, T., Kunguza, O. (2025). Socially inclusive infrastructure for disaster risk reduction in urban planning: Insights from the SADC region. *Frontiers in Built Environment*, 11, 1586040.
- Lupton, D. (1999). *Risk*. New York: Routledge.
- Marcuse, P. (2009). Spatial justice: Derivative but causal of social injustice. *Justice Spatiale*, 1. Erişim 14 Mart 2025, <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-4en2.pdf>
- Masozera, M., Bailey, M., Kerchner, C. (2007). Distribution of impacts of natural disasters across

income groups: A case study of New Orleans. *Ecological Economics*, 63(2-3), 299-306.

- Massey, D. (2005). *For space*. Sage Publications.
- Moroz, C. B., Thielen, A. H. (2024). Urban growth and spatial segregation increase disaster risk: Lessons learned from the 2023 disaster on the North Coast of São Paulo, Brazil. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 24(9), 3299-3314.
- Mortensen, E., Cassanti, A. C., Tiggeloven, T., Twaalfhoven, A., Ward, P. J., Haer, T. (2025). On moving towards a more inclusive understanding of disaster risk reduction: A sexual and gender minorities perspective through the lens of global flood risk. *Progress in Disaster Science*, 26, 100442.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1-2), 127-150.
- O'Hare, P. (2025). Not 'just' climate adaptation—towards progressive urban resilience? *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, 260.
- Pelling, M. (2011). *Adaptation to climate change: From resilience to transformation*. London, New York: Routledge.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58(2-3), 99-108.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Reckien, D. ve Juhola, S. (2025). *Justice for resilient development in climate-stressed cities*. Cambridge University Press.
- Smith, K. ve Petley, D.N. (2006). *Environmental hazards: Assessing risk and reducing disaster*. London, New York: Routledge.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.
- Şahin, Ç. (2015). Türkiye'de kentsel dönüşüm dayalı inşaat odaklı ekonomi modeli ve toplumsal maliyeti: En temel insan hakları, sosyal haklar, çevre hakkı vekent hakkı açısından eleştirel bir değerlendirme. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 51, 51-81.
- Tosun, M. (2024). Afetler ve toplumsal cinsiyet sorunu: Kadınların afetlerdeki rolü ve eşitsizlikler. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 581-614.
- Tupper, J., Karacaoğlu, Ö. C. (2025). Access to information and social solidarity in the 2023 Turkey earthquake: Disaster education as citizenship education. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, 386. Erişim Tarihi: 14.08.2025, <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04707-0>
- Uludağ, A. (2021, 16 Ağustos). *Bozkurt'taki felaketin 7 nedeni*. Deutsche Welle. Erişim tarihi 3 Ağustos 2025, <https://www.dw.com/tr/bozkurttaki-felaketin-7-nedeni/a-58881523>
- UNDRR. (2023). *Annual Report 2022*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). Erişim tarihi 24 Mart 2025, <https://www.undrr.org/media/87329/>
- UNDRR (2025). *Annual Report 2024*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). Erişim tarihi 24 Mart 2025, <https://www.undrr.org/media/105673/>
- UN-Habitat (2021). *Annual Report 2020*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)
- Erişim tarihi 24 Mart 2025, https://unhabitat.org/sites/default/files/2021/05/annual_progress_report_2020_final.pdf
- UN-Habitat (2025). *Annual Report 2024, Adequate housing for all*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). Erişim tarihi 23 Mart 2025, https://unhabitat.org/sites/default/files/2025/05/annual_report_2025_final.pdf
- Uysal, M. T. (2020). Kentsel dönüşüm sürecindeki gecekondü bölgelerinde ortaya çıkan toplumsal sorunlar: Sarıyer-Derbent Mahallesi örneği. *Journal of Turkish Studies*, 15(5), 2637-2651.
- Uzer, O. ve Sallan Gül, S., (2023). Kentsel

dönüşümün sosyolojik boyutları. *Sosyoloji Notları*, 7(2), 17-40.

- Uzuncarşılı Baysal, C. (2009). Ayazma'dan Bezirganbahçe'ye: Zorunlu göç, yoksulluk ve mekânsal dışlanma. *Dosya*, 16, 35-41.
- Vale, L. J. (2014). The politics of resilient cities: Whose resilience and whose city? *Building Research & Information*, 42(2), 191-201.
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., Davis, I. (2004). *At risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters (2nd ed.)*. Routledge.
- Yiftachel, O. (2009). Theoretical notes on 'gray cities': The coming of urban apartheid? *Planning Theory*, 8(1), 88-100.
- Young, I. M. (2002). *Inclusion and democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Zhang, A., Zhang, T., Fukuda, H. (2025). Adaptation analysis of urban village resettlers based on Lefebvre's spatial production theory in Qingdao, China. *Sustainability*, 17(8), 3725.

SOL ÜSTTE Afet adaleti matrisi (Yazar tarafından hazırlanmıştır) (Tablo 2).